
ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА МАРКЕТИНГ

УДК 658.114

С. Ю.Хамініч, О. В. Марковський*Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара***ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ
ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ**

Розглянуто складові економічної безпеки підприємства. Досліджено інформаційний, освітній, кадровий потенціали підприємства в системі управління. Запропоновані шляхи підвищення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, потенціал підприємства, управління.

Актуальність проблеми. Підприємство як суб'єкт господарювання в державі є вагомим елементом захисту економічних інтересів держави, підвищення її конкурентоспроможності, стабільності, формування і розвитку організаційно-управлінського механізму забезпечення економічної безпеки.

Необхідність та складність адаптації підприємств (організацій, фірм) до виживання в сучасних умовах світової фінансової кризи змушує виробників, в першу чергу, вирішувати стратегічні завдання: як одержання прибутку, так і реструктуризації (санації); як забезпечення інноваційного розвитку, так і використання освітнього потенціалу, як виживання в інформаційному суспільстві, так і використання цілісної системи ділової культури тощо.

Аналіз останніх наукових досліджень. Цими питаннями займалися багато науковців: М. Б. Алексєєва [1], Г. Беккерт [2], О. Бернатович [3], М. В. Куркін [4], С. Ф. Лазарева [5], В. І. Марценкевич [6], В. С. Пономаренко [9], Г. Хаген [15], І. І. Юзвишин [16] та ін. [17–23]. Для сьогодення ця проблематика актуальна, але ряд напрямів не досліджені.

Категорії національної економічної безпеки суттєво розрізняються залежно від конкретних характеристик національної економіки: її потенціалу, стійкості, ступеня відкритості. Аналогічно формується і механізм економічної безпеки підприємства. На формування і конкретне наповнення цих категорій впливає вся сукупність умов формування економіки даної держави, її ресурсного забезпечення, можливостей і потенціалу взагалі [5].

Питання інтеграції управління економічною безпекою, інформатизація управління у сфері безпеки, кадрове забезпечення та освітній потенціал, з метою забезпечення економічної безпеки підприємства, – це лише мала часка питань, які мають бути розглянуті.

Мета дослідження. Автори ставлять за мету проаналізувати складові економічної безпеки підприємства з точки зору управління.

Основні результати дослідження. Для розвитку економічного середовища в сучасних умовах господарювання характерний ряд чинників, що обумовлюють формування економіко–організаційного механізму управління суб'єктів господарювання.

Так, трудові ресурси, інноваційно – інвестиційний потенціал, освітній потенціал, організаційний механізм, функціонально – ресурсний підхід формують стратегію розвитку підприємства.

Для чистоти дослідження розглянемо етимологію цих категорій.

Отже, безпека – це відсутність ризику, пов'язаного з травмуванням або загибеллю людей, нанесенням збитку зовнішньому середовищу [8;12]: безпека – це відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю нанесення будь-якої шкоди життю, здоров'ю, та майну громадян, а також оточуючому зовнішньому середовищу [7;12].

Потенціал (лат. *potentia* – можливість, потужність) – наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати їх для досягнення поставленої мети [10].

Так, для сучасного господарювання використовується різні потенціали – виробничий, кадровий, інформаційний, освітній, інноваційний тощо, які є складовими процесу управління економічною безпекою підприємства.

Розглянемо деякі з них.

Політика безпеки суспільства, держави, суб'єктів ринкової інфраструктури базується на всіх видах економічної безпеки, що включають фінансову безпеку, безпеку у сфері матеріальних і трудових ресурсів і інформаційну безпеку.

Аналіз наукових джерел щодо управління показав, що при дослідженні проблеми ототожнюють поняття безпеки з конкурентоспроможністю підприємств з точки зору інформомісткості. Інформаційна безпека є основою безпеки сучасних відкритих суспільних систем і, у свою чергу, ґрунтується на політиці інформатизації і інформаційному аспекті політики економічної безпеки держави як сукупності суспільних систем [3, 5, 11].

Державна політика інформатизації — це системно узгоджені концептуальні основи і принципи, які визначають і регламентують функції, форми і зміст правових, організаційних, економічних та інших дозволених чинним законодавством взаємин між державою і суб'єктами, а також між самими суб'єктами у сфері інформатизації [5].

Мета політики інформатизації:

- підвищення рівня інформаційного забезпечення суспільства;
- використання засобів інформатизації для розвитку освіти, охорони здоров'я, науки, культури та інших сфер суспільного життя;
- задоволення потреби в інформаційному забезпеченні громадських організацій, суб'єктів господарської діяльності всіх форм власності;
- реалізація структурної перебудови, модернізації і технологічного оновлення засобів інформатизації і зв'язку;
- розвиток інформаційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення вирішення завдань національної безпеки [5].

У процесі сучасного розвитку цивілізації поступово долається обмежений, вузький підхід до поняття “інформація” як до даних, зведень, окремих фактів. Сучасна наука про всі інформаційні явища – інформаціологія - пропонує широкий підхід до поняття “інформація”.

Так, І. Юзвішин визначає інформацію як генералізаційно-фундаментальну субстанцію єдиного простору - Всесвіт, що виражається через масу, швидкість, енергію й інші форми, що виявляються в процесі матеріалізації і дематеріалізації [16]. Іншими словами, енергія, маса і рух є формами інформації. У результаті цього

“не буття визначає свідомість, а інформація (свідомість) визначає буття. Допустити можливість буття матерії поза інформацією – все одно, що збільшити масу електрона без збільшення його швидкості” [16, с. 15]. У цьому полягає суть відкритого кілька років тому закону первинності інформації.

Долається і традиційне, технологічне трактування поняття інформатизації суспільства як процесу розробки і реалізації нових інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки, систем зв'язку і передачі даних. Проте, ще в минулому сторіччі різноманіття видів інформаційної діяльності дозволяло говорити про формування економічних відносин, пов'язаних з виробництвом інформації.

У теоріях багатьох відомих економістів [13] як своєрідна форма інформації розглядається ціна. Особливого значення останній додає у своїй економічній теорії Д. Корнай [17]. Традиційні види діяльності, засновані на опрацюванні інформації (бухоблік, медичне обслуговування, юридична консультація, наукові дослідження) поклали початок розвитку нової сфери економіки – інформаційної. У 60-х роках почало формуватися уявлення про інформаційне господарство – галузь виробництва інформаційних продуктів і послуг (ІПП).

Основна робота Ф. Махлупа, в якій він описав “промисловість знань” США, була першою в серії його праць, присвячених класифікації видів інформаційної діяльності [18]. Пізніше інформаційний сектор економіки був ретельно описаний у 9-томній праці М. Пората [19]. Завдяки цим роботам сформувався економічний підхід до інформатизації, що стала розглядатися як процес розвитку інформаційного сектора економіки. Інформаційна діяльність стала домінуючою в економіці, а ефективність інформаційної сфери була показником рівня соціально-економічного розвитку.

Названий закон первинності інформації, а також обґрунтовані вище імперативи майбутньої цивілізації й основних тенденцій формування та розвитку інформаційної економіки потребували перегляду традиційних поглядів на інформацію як на допоміжний ресурс.

Серйозної еволюції зазнали принципи організації виробництва інформації.

До 80-х років ХХ ст. таким принципом було інформаційне обслуговування, що відіграло другорядну роль, і в процесі організації управління на нього намагалися витратити якнайменше фінансових, матеріальних і кадрових ресурсів.

У міру ускладнення виробництва інформаційне обслуговування стало доповнюватися інформаційним забезпеченням процесів виробництва. На інформацію почали дивитися як на один з допоміжних ресурсів, що забезпечує ефективність управління виробництвом. Ставлення до організації інформаційного забезпечення стало більш серйозним, ніж до організації інформаційного обслуговування. Так, статус науково-технічних бібліотек підвищився до статусу підрозділів науково-технічної інформації, інформаційне обслуговування стало одним з технологічних процесів інформаційного забезпечення. Однак саме інформаційне забезпечення ще не набуло пріоритету серед проблем управління виробництвом.

Нарешті, наприкінці ХХ ст. в розвинутих західних країнах дійшли усвідомлення необхідності інформаційного менеджменту – управління інформацією й інформаційним виробництвом у будь-якому виробництві, разом з управлінням кадрами, фінансами і матеріальними ресурсами. Інформаційне обслуговування й інформаційне забезпечення є складовими єдиного інформаційного виробництва.

Загальність інформаційного виробництва в сучасному суспільстві дає можливість стверджувати, що такі процеси відбуваються і в освіті, у тому числі в діловій. До речі, вже в 60-ті роки Ф. Махлуп і М. Порат дотримувались різних методів класифікації, але ядром інформаційного сектора економіки й основним видом інформаційної діяльності вважали освіту. Вчені розуміли, що освіта спеціалізується на виробництві і поширенні знань – специфічного виду інформації, що є продуктом людського мислення. Тому, стверджуючи, що ступінь розвитку системи освіти є чинником, який впливає на хід інформатизації, вони обґрунтовували необхідність інтелектуалізації викладачів і студентів, забезпечення повноти, актуальності, надійності та вірогідності знань, що функціонують в освіті. На інформаційний характер освіти вказує і Г. Хаген, визначаючи його способом передачі інформації від одного покоління до іншого, а також включення освіти в єдиний інформаційний процес [15]. Особливу увагу таким інформаційним аспектам управління освіти, як відтворення продуктивних сил та інтелектуального потенціалу суспільства, приділяє М. Алексєєва [1]. Застосувавши інформаційний підхід, вона визначає якість управління як комунікативну властивість, що гармонізує інформаційні зв'язки в середовищі, з якого виділена система; процес навчання – як взаємодію людини з інформаційним середовищем, що будується на механізмі пізнавальної і мотиваційної діяльності [1, с. 124]; управління в технології навчання – як управління інформаційними потоками предметних дисциплін [1, с. 202]; менеджмент як інформаційну систему, що визначає “структуру даних, які списують інформаційні потоки ресурсів первинної і вторинної інформації про стан керуючих систем і умов їх стійкого функціонування” [1, с. 237].

Отже, використання цього потенціалу дасть можливість використання нової концепції інформації, основні положення якої зводяться до такого:

— розвитку інформаційних ресурсів розглядається як сукупність процесів, процедур, окремих операцій, що забезпечують розвиток різних властивостей інформації, що знаходяться в різних формах;

— безліч властивостей інформації і їх підмножини визначаються рівнем управління і, відповідно, тими завданнями, які, насамперед, вирішуються суб'єктом в процесі його діяльності щодо досягнення цілей;

— безпека інформаційних ресурсів визначається рівнем управління і безпекою розвитку тих властивостей

— інформації, які є базовими для даного рівня управління підприємством;

— безпека інформаційної системи визначається безпекою функціонування її підсистем і компонент, що забезпечують конфіденційність, цілісність, доступність інформації на всіх рівнях управління підприємством;

— основна функція ІС — забезпечення (забезпечуюча підсистема) безпечного розвитку властивостей інформації на всіх рівнях управління підприємством.

Отже, ІС виступає як інструментальний засіб (сукупність засобів), що забезпечує безпечний розвиток властивостей інформаційних ресурсів на всіх рівнях управління підприємством [4, С. 351-352].

Недооцінку ролі інформації обумовлена відсутністю інформаційної політики поряд з фінансово, маркетинговою та інноваційною політикою як основних напрямів економічної політики підприємства і управління його економічною безпекою. Хто володіє інформацією той володіє світом.

Наступним невід'ємним та активно функціонуючим елементом будь-якої структури, що є одночасно суб'єктом та об'єктом різних міжособистісних відносин. Тут теж з'являються ризики з точки зору загрози безпеки підприємству.

З цього виходить, що, як мінімум, це, у свою чергу, визначається способом функціонування і рольовою функцією людини. Людина постійно обмінюється інформацією, речовинами, матеріалами, енергією як усередині колективу, так і поза ним. Отже, ці процеси обміну можуть виступати як в ролі чинника, що підсилює мотивацію, так і що знижує її залежно від дії зовнішніх чинників. Разом з тим інтенсивність дії зовнішніх чинників може призводити до різних явищ, результатами яких можуть бути порушення або зміщення мотивації, що викликає зміни норм і правил в житті індивіда і, у свою чергу, зміни його потреб. Зміна потреб може служити також причиною дій, що відносять до дій, які характеризуються як порушення економічної безпеки підприємства [4, с. 322].

Дослідники доводять на прикладі промислово розвинутих країн, що досягнення економічного зростання і високого науково-технічного рівня виробництва, насамперед, забезпечується високим освітнім рівнем населення, а освіта є засобом забезпечення конкурентоспроможності на різних галузевих і географічних ринках.

У рамках класичної економічної теорії виокремлюється поняття людського потенціалу, на основі якого в неокласичній економічній теорії сформувалася теорія людського капіталу.

Т. Шульц, Г. Беккер трактують людський капітал як міру втіленої в людині здатності приносити доход як наявний у кожного запас знань, навичок і мотивацій, що впливають на зростання виробництва і прибутків [17, 18]. З погляду засновників теорії, цінність людського капіталу залежить від того доходу, який цей капітал здатний приносити в майбутньому. Інвестиції в людський капітал мають на меті збільшити майбутній доход. До інвестицій, що формують цей капітал, автори відносять витрати на освіту і підготовку робочої сили на виробництві, витрати на пошук інформації. Економічний аналіз інвестицій у людський капітал здійснюється на порівнянні наявних капіталовкладень і того доходу, що вони принесуть у майбутньому. Підприємства при вкладанні коштів у підготовку й освіту зважають відповідні витрати й вигоди, зіставляють очікувану граничну норму віддачі від таких вкладень із прибутковістю альтернативних інвестицій: рентабельністю вкладень в основні фонди й оборотні кошти, відсоток за банківськими вкладеннями, дивідендами з цінними паперами. Причому інвестиційне рішення підприємства передбачає вибір між споживанням, що дає негайне задоволення потреб, та інвестиціями, що створюють додаткові можливості для виробництва товарів і послуг у майбутньому. Вибір між споживанням і інвестиціями ґрунтується на економічному аналізі. Інвестиційні рішення стосовно освіти, на думку авторів теорії людського капіталу, повинні враховувати двоїсту природу освіти, яка полягає в тому, що освіта - це як споживання, так і інвестиції.

Т. Шульц, Г. Беккер зазначають, що для вибору між здійсненням інвестицій у фізичний або людський капітал актуальним є питання про те, який внесок вносить освіта в економічне зростання й підвищення конкурентоспроможності підприємств, а також питання, як порівняти внесок освіти з внеском фізичного капіталу [17, 18].

Спробу довести, що освіта як індикатор розвитку людського капіталу є і причиною, і наслідком економічного зростання, зазначав Д. Уїллер [14]. Ним розроблена синхронна модель, у якій враховується взаємодія між економічним

зростанням і розвитком людського капіталу й зроблено спробу розділити причину і наслідок. У своєму дослідженні Д. Уїллер робить висновок про те, що освіта робить внесок в економічне піднесення не тільки прямо, безпосередньо, але й побічно – шляхом збільшення норми накопичування [23].

Як переваги розглянутих підходів Т. Шульца, Г. Беккера, Н. Хікса, Д. Уїллера, Р. Мерріса слід зазначити обґрунтування взаємозв'язку освіти й економічного піднесення, а також використання сучасного економетричного апарату для вимірювання кількісної характеристики цього взаємозв'язку.

У той же час у рамках теорії людського капіталу не приділяється достатньої уваги взаємозв'язку освіти та економічної безпеки підприємства, а пропоновані авторами підходи більшою мірою застосовуються під час макроекономічного дослідження впливу освіти на економічне зростання.

Як показано в іншому дослідженні [9], будь-яка діяльність людини в організації цілеутворююча: організація, форми, зміст діяльності повинні відповідати обраним цілям, способом функціонування та рольової функції людини.

Отже, роль людини (кадровий освітній, науковий потенціал) є вагомою складовою механізму управління економічною безпекою підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, зв'язок освітнього потенціалу з виробничими можливостями підприємства в динаміці сприятиме розробці методичних питань оцінки впливу освітнього потенціалу, оцінці ефективності такої взаємодії, прогнозуванню здатності підприємства формуванню організаційної структури управління освітнім потенціалом.

Стратегія безпечного розвитку підприємства базується на ефективних складових підприємства, інноваційного механізму розвитку, на формуванні кадрового потенціалу та побудові організаційного механізму управління економічною безпекою підприємства.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Алексеева М. Б. Системное управление экономикой образования (теоретические основы и методология): дис. ... д-ра экон. наук. / М. Б. Алексеева. – СПб, 1998. – 314 с.
2. Беккер Г. Человеческий капитал (главы из книги) / Г. Беккер // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – №11-12.
3. Бернатович А. Анализ проекта «Концепция реформирования законодательства Украины в сфере общественных информационных отношений» / А. Бернатович // Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю / www.mndc.naiu.ua/index.shtml
4. Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: Монографія / Н. В. Куркін – Д. АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.
5. Лазарева С. Ф. Економіка та організація інформаційного бізнесу / С. Ф. Лазарева. – К.: КНЕУ, 2002. – 668 с.
6. Марцинкевич В. И. «Экономический человек»: прошлое и будущее / В. И. Марцинкевич // МЭиМО. – 1994. – №10. – С. 146 – 150.
7. «О мероприятиях по выполнению Постановления Кабинета Министров Украины от 05.05.97 г. «Об обеспечении надежности и безопасной эксплуатации строений, сооружений и инженерных сетей от 27.11.97 г. № 32/288, изданного государственным комитетом по строительству, архитектуры и жилищной политики совместно с государственным комитетом по надзору за охраной труда» [Електронний ресурс]. – <http://zakon.rada.gov.ua>

8. «Положение о системе управления безопасностью полетов на авиационном транспорте», утвержденное приказом Министерства транспорта Украины от 19.08.03 г. №650 [Электронный ресурс]. – <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Пономаренко В. С. Модели управления персоналом / В. С. Пономаренко, А. И. Пушкаръ, Л. В. Шон. – Харьков: ХГЭУ, 1997. – 232 с.
10. Райзенберг Б. А. Современный экономический словарь. – 2-ое изд. испр. / Б.А. Райзенберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.
11. Реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин // Український центр інформаційної безпеки / www.bezpeka.com/library/lib_aspect.html.
12. Словник термінів і понять, що вживають у чинних нормативно – правових актах України / Упорядники: Рогачова О. В., Винокурові К. С., Крусь Ю. І., Меню О. А., Менко С. А.: К. Орion, 1999, - 502 с.
13. Субетто А. И. Системогинетика и теория циклов. Ч. 1 и 2. / – А. И. Субето / Исследование центральных проблем качества подготовки специалистов. – М., 1984.
14. Таранов П. С. 500 шагов к мудрости. – В 2 т. / П. С. Таранов. – Донецьк: Стакер, 1996. – 464 с.
15. Хаген Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам / Г. Хаген. – М., 1991.
16. Юзвишин И. И. Информациология или закономерности информационных программ и технологий в микро- и макромирах Вселенной. – 4-е изд. / И. И. Юз вишин. – М.: Изд-во „Информациология”, 1996.– 215 с.
17. Kornai J. Economics of Shortage. Amsterdam, North Holland, 1980.
18. Machlup F. The production and Distribution of Knolege in the United States. Prenseton, N. J.: Prenseton University Press, 1962.
19. Porat M., Rubin M. The Information Economy. Washington D.C., Government Printiny Office, 1977.
20. Schultz T.W. Education and Economic Growth / In Social Forces Influencing America Education, ed. Henry N.B.– Chicago: National Society for the Study of Education, 1961.
21. Schultz T.W. The Economic Value of Education.– New York, Columbia University Press, 1963.
22. Hicks N. Economic Growth and Human Resources / World Bank Staff Working Paper no. 408.– Washington, D.C., 1980.
23. Wheeler D. Development and Economic Growth in Developing Countries: A Simultaneous Model / Word Bank Staff Working Paper. – Washington: D. C., 1980. – no. 407.

Надійшла до редколегії 25.06.2009.